

ПАНОРАМА ГАЛИЧА З КОЛЕКЦІЇ ОТЦЯ АНТІНА ПЕТРУШЕВИЧА (1821–1913)

Розвідка присвячена опрацюванню та публікації досі малознаної міської панорами Галича першої половини ХІХ ст., що походить з колекції фондів о. А. Петрушевича. Схематична замальовка суттєво доповнює досі знані види міста. Разом з тим текстова частина документа відкриває добрі перспективи до вивчення літературного осмислення історії Галича тогочасними громадянами краю.

Ключові слова: Галич, о. А. Петрушевич, панорама, міська забудова.

Вступ. Постать одного з найвідоміших дослідників та колекціонерів галицької історико-культурної спадщини о. Антонія Петрушевича за останнє сторіччя стала об'єктом наукових студій різнобічних гуманітарних дисциплін. Попри неоднозначну оцінку церковного історика в українській історіографії¹, його архівно-евристична праця заслуговує на глибоку повагу, а ще більше потребує систематичного опрацювання та ґрунтовного переосмислення.

Студії о. Петрушевича настільки тісно переплелися з історією Галича, що досі жодні наукові дослідження, присвячені столичному містові над Дністром, неможливі без вивчення праць автора та зібраної ним документальної колекції. Серед низки архівних, бібліотечних та музейних закладів України найважливішим місцем акумулювання науково-евристичної спадщини історика є Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника (далі – ЛННБУ), зокрема

¹ Детальніше див. Королько А. Громадсько-політична та наукова діяльність Антонія Петрушевича в історіографії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. // Галичина : всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2006–2007. Вип. 12–13. С. 257–267.

цінним є відділ рукописів установи, де сформовано фонд Антонія Степановича Петрушевича під шифром – АСП 77. Збірка налічує близько 22 тисяч одиниць збереження різнотипних документів, більшість з яких історик свого часу передав до Народного Дому у Львові².

Вперше із львівською колекцією о. А. Петрушевича вдалося ознайомитися у 2008–2009 рр., працюючи над дипломною роботою «*Середньовічний Галич: дискусія та діалог європейських археологічних шкіл XIX – початку XXI ст.*» як студент Інституту історії, політології та міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*. В окремій справі «*Матеріали до історії Галича та його околиць*» серед низки рукописних нотаток історика, присвячених церкві Різдва Христового та іншим галицьким середньовічним храмам, привернув увагу цікавий малюнок із панорамою Галича³ (іл. 1).

Завдяки попереднім консультаціям зі знавцями та дослідниками давніх видів Галича – к.і.н. Наталією Булик (Львів), д.і.н. Мироном Капралем (Львів), к.і.н. Ігорем Ковалем (Крилос – Івано-Франківськ), к.і.н. Андрієм Корольком (Івано-Франківськ) к.а. Юрієм Лукомським (Львів), др. Віталієм Нагірним (Краків), к.і.н. Зеновієм Федунківим (Івано-Франківськ), к.і.н. Андрієм Фелонюком (Львів) та м.і. Андрієм Чемеринським (Галич)**, а також опираючись на власні пошукові студії у цьому напрямку, вдалося з'ясувати, що таке зображення загалом не відоме у публічному видавничому (цифровому) просторі та ширшим колам

² Антоній Степанович Петрушевич (1821–1913) – учений і бібліофіл (книжкова виставка online) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/2021/01/10/antonij-stepanovych-petrushevych-1821-1913-uchenyj-i-bibliofil/>

* Висловлюю щиру вдячність науковому керівнику моєї дипломної роботи, доценту кафедри історії України та методики викладання історії ПНУ ім. В. Стефаника, к.і.н. Людмилі Романівні Дрогомирецькій та завідувачу Відділу рукописів ЛННБУ ім. В. Стефаника – к.і.н. Мирославі Степанівні Дядюк, а також провідному бібліотекареві установи п. Назарію Тарасовичу Різуну за допомогу в опрацюванні фонду о. А. Петрушевича.

³ Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника (далі – ЛННБУ). Відділ рукописів. Ф. АСП 77. Оп. 1. Спр. 903/п. 91-2. Арк. 175.

** Принагідно висловлюю подяку усім названим науковцям, які надали свої коментарі у приватних розмовах упродовж 2010–2021 рр. під час ознайомлення з пам'яткою.

наукової спільноти. Разом з тим, деякі фрагменти міської панорами, надані свого часу автором цієї статті колегам, зустрічаються у двох публікаціях⁴. Тож у рік відзначення 200-літнього ювілею о. Антонія Петрушевича вважаю за доцільне повноцінно ввести в науковий обіг маловідоме зображальне джерело з історії Галича.

Опис. Зображення виконане коричневим чорнилом на аркуші паперу розміром 34,5x20,5 см. Приблизно посередині аркуш зігнуто надвоє, що створює його умовний поділ на частину з малюнком (вгорі) та текстом (внизу). У крайньому верхньому кутку зліва олівцем здійснено пагінацію зі значенням «175». Нижче пагінації зі зміщенням до центра прямокутний штамп з написом: «Музей А. С. Петрушевича», відтиснутий синім чорнилом вже після передачі документів історика до Народного Дому, де спеціально для його колекції було створено відділ «Музей А. С. Петрушевича»⁵.

У верхній частині аркуша представлена панорама Галича, замальована з лівого берега р. Дністер. Домінують руїни Галицького старостівського замку XIV–XVII ст. (іл. 2, поз. № 1), над вежею напис з підкресленням польською мовою *Halicz*. Зі сходу, ліворуч, зображено сонце, що сходить. Окремо позначено водойми з вказівкою напряму течії – *Dniestr* (Дністер), *Czew* (Чев), *Lukiew* (Луква).

Під Замковою горою простежується схематичний стан забудови Галича з домінуючими будівлями – церкви Різдва Христового (іл. 2, поз. № 2), міської ратуші (колишнього францисканського кляштору Святого Хреста, іл. 2, поз. № 3), костелу Небовзяття Діви Марії (іл. 2, поз. № 4), а також кам'яниці з яскраво вираженою в'їзною аркою, де у середині XIX ст., за спогадами мандрівників, функціонувала

⁴ Чемеринський А. Дослідження «старого» міського цвинтаря у м. Галич // Галич і Галицька земля: досвід і проблеми збереження історико-архітектурної спадщини середньовічних міст в Україні та Європі. Матеріали міжнародної наукової конференції, Галич, 27–28 жовтня 2016 року. Галич: Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника «Давній Галич», 2016. С. 302; Жолоб Г., Коваль І., Стасюк А. Ярослав Пастернак – дослідник Галицької Трої // Галич. Збірник наукових праць / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. Серія 2. Вип. 2. С. 122.

⁵ Антоній Степанович Петрушевич (1821–1913) – учений і бібліофіл (книжкова виставка online) [Електронний ресурс]. Режим доступу: [<http://www.isl.lviv.ua/index.php/uk/2021/01/10/antonij-stepanovych-petrushevych-1821-1913-uchenyj-i-bibliofil/>] – 5 VI 2021.

корчма⁶ (іл. 2, поз. № 5). Менш помітні, однак наявні на малюнку будівлі – караїмської кенаси (іл. 2, поз. № 6) та Свято-Миколаївської церкви на Запарканні (іл. 2, поз. № 7).

Разом з тим панорама Галича ілюструє ряд локацій, які важко піддаються візуальній ідентифікації та історичній верифікації. Зокрема, біля підніжжя руїн замку, трохи ліворуч на схід простежується невелика каплиця (іл. 2, поз. № 8), а вище неї хрест, встановлений поміж насадженнями дерев (іл. 2, поз. № 9). Поєднання хреста із невеликою сакральною спорудою, найімовірніше, вказує на розташування давнього міського цвинтаря поруч із замком, залишки якого досі простежуються у південно-східній частині Замкової гори⁷. Водночас не виключено, що позначена каплиця може символізувати сакральну пам'ять про домініканський монастир Святої Анни, фундацію котрого на галицькому Підзамчі у 1645 р. здійснив Станіслав Ревера Потоцький, подільський воєвода, галицький та коломийський староста спільно з дружиною Софією з Гусятина Потоцькою⁸. Слід підкреслити, що розташування домініканського монастирського комплексу на Підзамчі чітко прочитується в «*Інвентарі Галицького староства за 1767 р.*»⁹.

Інший вартий уваги об'єкт розташований біля устя річок Лукви, Чви (тепер Лімниця) та Дністра з боку сучасного села Залукви на терені, відомому в історичній топоніміці як Лавринів Кут/Неліпець (іл. 2, поз. № 10). На своєрідному півострівці між річками Луква та Чев зафіксовано три будівлі – дві менші і одна дещо більша із двома вікнами, найімовірніше, увінчана хрестом, однак схематично позначена навколишня рослинність нівелює однозначність такого твердження. Разом з тим військове картографічне зображення Галича австрійського

⁶ Harbuzowski B. Wyprawa na jarmark do Sadogury. Obrazek z nad Dniestru i Prutu // Czas. Dodatek miesięczny. 1856. T. 1. Styczeń–luty–marzec. S. 459–460; При нагоді виголошую щирю вдячність Андрію Чемеринському, провідному науковому співробітнику відділу охорони культурної спадщини Національного заповідника «Давній Галич» за консультацію щодо локалізації будинку та інформування про цитоване джерело.

⁷ Чемеринський А. Дослідження «старого» міського цвинтаря у м. Галич. С. 301–302.

⁸ ЛННБУ. Відділ рукописів. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 3415. Арк. 2.

⁹ ЛННБУ. Відділ рукописів. Ф. 141. Оп. 1. Спр. 2147. Арк. 12 зв.

полковника Фрідріха фон Міга з 1782 р.¹⁰ та інші історичні джерела дають підстави вважати, що мова йде про ймовірну каплицю на честь дерев'яної церкви Архистратига Михаїла, що існувала в згаданій місцевості до 1800 р.¹¹

Певну цікавість для урбаністики Галича становить площа, розташована на правому березі Дністра перед самою лінією початку міської забудови, відразу позаду причалу переправи (іл. 2, поз. № 11). Помітно, що терен обгороджений, наявні дві високі брами, встановлені одна навпроти одної — південна з боку міста — північна з боку берега р. Дністер. Досі відомі міські плани Галича кінця XVIII — першої половини XIX ст. ніяк не відображають зафіксовану на панорамі площу¹². Утім, візуально видається, що тут могла функціонувати торговиця, розташована близько переправи і перед Ринковою площею у центральній частині міста.

Датування та авторство. Безпосередні позначення, котрі б вказували на датування опрацьованого документа, відсутні. Однак, опираючись на стан забудови міста, можна визначити певний діапазон крайніх дат його створення. Враховуючи відреставрований 1825 р. фасад та дах церкви Різдва Христового¹³, а також відсутність стаціонарного дерев'яного мосту через Дністер, зведеного тільки 1858 р.¹⁴, умовний час створення цієї панорами Галича слід датувати *terminus post quem* 1825 — *ante quem* 1858 рр. Втім, логічним видається, що виникнення такої пам'ятки слід віднести до середини XIX ст., оскільки саме на цей час припадає перша активна фаза історичних студій о. А. Петрушевича стосовно Галича.

¹⁰ Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779—1783. Die Josephinische Landesaufnahme von Galizien 1779—1783 / wyd. A. Janeczek przy współpr. B. Dybasia, L. Walczego. Kraków ; Warszawa : Towarzystwo Naukowe «Societas Vistulana», 2019. T. 11. Cz. A—B—C. Ark. 300.

¹¹ Федунків З. Галицький релігійний центр: проблеми і факти. Науково-популярне видання. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. С. 184.

¹² Атлас українських історичних міст. Том 2 : Галич / наук. ред. М. Капраль; Автори: М. Бігун, М. Капраль, В. Козелківський, І. Креховецький, Ю. Лукомський, В. Петрик, Л. Поліщук, А. Стасюк, Т. Ткачук, З. Федунків, А. Фелонюк, А. Фіголь, А. Чемеринський, С. Ямелинець. Львів : НАН України, 2018. Іл. 1.2, 1.4, 1.5.

¹³ Федунків З. Галицький релігійний центр. С. 167.

¹⁴ Чемеринський А. Перший «австрійський» міст через р. Дністер у м. Галичі (1858—1914 рр.). Галич і Галицька земля. Матеріали міжнародної наукової конференції, Галич, 30—31 жовтня 2014 року. Галич : Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника «Давній Галич», 2014. С. 355—356.

Окремого розгляду потребує визначення авторства подібного документа. До найбільш ймовірних кандидатів закономірно було б спробувати зачислити власне о. А. Петрушевича, адже саме серед паперів історика була панорама. Однак візуальне порівняння почерку о. Петрушевича і тексту під малюнком відкидає таку можливість. Цілком можливо, що автором замальовки і тексту під ним могла бути особа, що підписалась у правому нижньому кутку документа (детальніше про це нижче).

Разом з тим певне зацікавлення стосовно авторства проковує й сам сюжет зображеної панорами, особливо при порівнянні з іншими відомими ілюстраціями Галича першої половини – середини ХІХ ст. Зокрема, зіставляючи відомі галицькі панорами Йозефа Крібля (поч. ХІХ ст.)¹⁵, а особливо Мацея Богуша Стенчинського (1847 р.)¹⁶, яка має неабияку схожість із представленим зображенням, що проявляється ілюстрацією середмістя, плотів та човнів на Дністрі, частково руїнами замку. Тож не виключено, що галицька панорама о. Петрушевича могла бути виконана на основі вже відомої літографії М. Б. Стенчинського. Втім, зовсім відкидати оригінальність походження такого малюнка також не слід. Адже значна кількість деталізованих будівель, що присутні на досліджуваному документі, як, наприклад, церква Святого Миколая, каплиці на Підзамчі та при усті річок Лукви, Чви й Дністра, водночас відсутні на зображенні Стенчинського, свідчать радше про виконання малюнка з натури.

Текст. У нижній частині документа під зображенням міської панорами Галича польською мовою записано пронумерований 12-ма абзацами віршований текст, розділений на дві колонки. З контексту відчитаного напису не до кінця зрозуміло, чи вірш та прикінцевий епіграф виконані однією і тією самою особою. Адже після завершення віршованого тексту подвійним підкресленням виділено речення: «Napis podróżnego na Oknie Zamku Halickiego» («Напис подорожнього на вікні Галицького замку»), після чого записано й сам епіграф. Доволі важко змоделювати, аби доволі немалий вірш з 12 куплетів, 48 рядків був у тій чи іншій формі (ймовірно, графіті) представлений на одному з вікон замкових руїн у Галичі. Швидше

¹⁵ Łoziński W. Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku. Lwów : Nakładem Księgarni H. Altenberga, 1904. T. 2. S. 73.

¹⁶ Okolicy Galicji Macieja Bogusza Stęczyńskiego. Lwów: Nakładem Kejtana Jabłońskiego, 1847. Rys. 80; Атлас українських історичних міст. Том 2 : Галич. Іл. 2.3.

за все, слід розуміти, що мова йде про прикінцевий епіграф обсягом у 6 рядків, залишений свого часу тут невідомим мандрівником. Також у правому нижньому кутку аркуша зберігся підпис ймовірного автора панорами з віршем або ж просто переписувача чи укладача цієї композиції загалом, який через каліграфічні особливості можна спробувати відчитати як *JKutykowski / JKutykowski Я / Ю [? – Ян, Януш, Якуб / Юзеф] Кутиковський / Куликовський*.

У ході консультацій щодо відчитання підпису альтернативну версію запропонував др. габ. Кароль Санойца, професор Вроцлавського університету. На думку науковця, якби у прізвищі закралась можлива помилка п'ятої літери («к» замість «ł»), то невідому особу можна було б ідентифікувати з Юзефом Богданом Кутиловським (Józef Bogdan Kutylowski), ім'я якого фігурує у польському часописі «*Край*» як автора збірки віршів, виданої у Києві 1885 р.¹⁷ Утім, польський колега не відкидає й можливості помилки друку на шпальтах старої преси, де прізвище *Кутиковський* було надруковане як *Кутиловський*¹⁸. Відтак слід констатувати, що за браком джерел важко встановити точне прізвище особи, яка підписала документ, а тим більше достеменно з'ясувати, чи саме вона була автором панорами і вірша, хоча таку можливість виключати повністю теж не варто.

Нижче публікуємо оригінал та переклад на сучасну українську мову.

Оригінал.

*1. Jakże malowany widok do okola
Wody pod miastem w Dniestr się zlewają
Zaniemy pola laki i siola
Nad miastem zgory zwaliska wytaia
2. Wszystko swierzo drogie i szanowne
Godne naidawniejszych pokoleń uczucia
Smutne płaczące a jednak wymowne
Przywodzą na mysl dziejowe zdarzenia*

¹⁷ Kraj. Petersburg. 31 października (12 listopada) 1897. Rok 16. № 44. S. 2. Виголошую слова вдячності проф. Каролу Санойці за цікаві і важливі думки, наведені у листуванні з проф. Томашем Подлуцьким.

¹⁸ У цьому місці висловлюю найщиріші слова вдячності професорові Ягеллонського університету в Кракові др. габ. Томашу Подлуцькому за допомогу у спробі відчитання підпису та заангажованої ним дискусії серед польських колег, зокрема за цінні коментарі, висловлені проф. Каролем Санойцем.

3. *Niegdyś ten Zamek nad miastem Panował
Ktorey stolicą tey Krainy było
I Krol wniem siedział, a świat mu holdował
Szczęście i męstwo razem mu służyło*

4. *Sława po świecie szeroko zabrzmiała
Kwitły naukę, miasto się wznosiła
I Europa nawet się zdumała
Jak był Kraj wielki bogaty i miły*

5. *Nieco laty... poznj gdy domowe zawady
Srogich najezdców do siebie zwabiły
Zazegły wojny, podstępny, napady
Az znikł w peirzynie ow Złoty Krai cały*

6. *W ten czas zamek zwały obronemi
Choć miał warowne paryę przy sobie
Wleął przemocy pod ciosy srogiemi
Itak jak inne zakopał się w grobie*

7. *Od tąd ząb czasu niszczy go zuchwale
A ręka mury wylamnic chciwa
Choć Kamień z cegłą spojony jest trwale
Ostatnie resztki gwałtem wydobywa*

8. *I tak w nieszczęściu rok płynie za rokiem
A Zamku codzien ubywa pomalo
A nikt się iego nie zaimie widokiem
Aby dał tamę okrutnemu szalu*

9. *Tylko miejscowy widzi to i czuję
Zbezczescią wduszy, zumysłu tęsknotę
Mocno wrzuszony te gruzy całuję
Nad wyrządzoną dumaiąc niecnotę*

10. *Bo to jest pradziadek zamkow w naszym Kraiu
Więc go szanować jak Oyca się godzi
I zobowązka ze Czci, i zwyczaju
A tym sposobem i człek się odrodzi*

11. *O swiente wnaszey Ziemi rozwaliny
Niech was rodacy chętnie dwidzaja
Niech waszym smutnym widokiem ich syny
Wiare z miłością w swey dusze wzbudzają*

12. *Niech tutaj za Czcią rozmyślają dzieję
Ktore ta wpamięć łatwo się przywodzą*

*Bo to jest iskra ktora wiecznie tlije
A przez nie latwiej cnote się odrodzą
Napis podrozrznego na Oknie Zamku Halickiego*

*Jak niegdys Ieronimusz na Ierozalimie
Opłakiwał upadku Kraiu Iezraela
Tak i moje tutaj serce bleie i drzmie
Na widok tego grodu jakby przyjaciela
Który tu wędrowcowi swe niedoli Kresli
Nasuwa przeszłych czasow cierpienia teraz mysl*

JKutykowski / JKutykowski

*1. Який же мальовничий краєвид довкола
Води під містом в Дністер впадають
За ними поля, луки і села
Над містом з гори руїни витають*
*2. Все свіже, дороге і шановне
Гідне почуттів поколінь найдавніших
Сумно плачучих, а однак вимовних
Приводять на думку минулі події*
*3. Колись панував той Замок над містом
Котре тієї Країни столицею було
І Король сидів у ньому, а світ йому голдував
Щастя і мужність йому разом служили*
*4. Слава по світі широко звучала
Квітли науки, місто возносилось
І навіть Європа захоплювалась
Який був Край великий, багатий і милий*
*5. Трохи літ... пізніше коли міжусобні чвари
Суворих нападників звабили до себе
Розпалили війни, підступи, напади
Аж зник у перині той Золотий Край цілий*
*6. В той час замок на руїни обернувся
Хоч мав укріплені частини при собі
Упав насильно під ударами суворими
І так, як інші закопався у гробі*
*7. Відтоді зуб часу нищить його зухвало
А хтива рука мури ламає*

*Хоч Камінь з цеглою скріплені довго
Гвалтом рештки останні добуває
8. І так у нищенті рік пливе за роком
А Замок щодень зникає помалу
І ніхто не займеться його видом
Аби дав тому жорстокому шалу
9. Тільки місцевий бачить і чує
Збезчестям в душі, зумисла сумного
Зворушено сильно ті рештки цілує
Роздумуючи над вчиненим безчинством
10. Бо це прадід замків у нашому Краї
Тому шанувати його як Батька годиться
І з обов'язком Честі, і звичаю
А таким чином й чоловік відродиться
11. О святії руїни нашої Землі
Нехай вас земляки охоче відвідують
Нехай вашим сумним видом їх сини
Віру з любов'ю в своїй душі будять
12. Нехай тут за Честю роздумує минуле
Котре тут в пам'ять легко приводиться
Бо це є іскра, котра вічно тліє
А через неї легше гідність відродиться
Напис подорожнього на Вікні Галицького замку*

— — — — —

*Як колись Ієронім у Єрусалимі
Оплакував падіння Країни Ізраїлю
Так і моє тут серце стогне і тремтить
На вид того граду якби приятеля
Котрий тут мандрівнику свої недолі Креслить
Насуває минувших часів тепер терпіння думу
Я / ЙКутиковський / Я / ЙКуликовський*

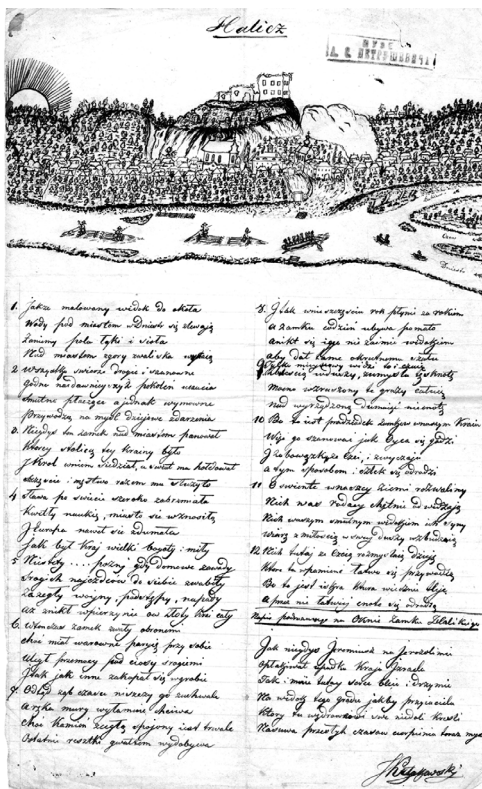
Висновки. Підсумовуючи коротку розвідку, присвячену маловідомій панорамі Галича середини ХІХ ст., слід зазначити, що документальна спадщина о. А. Петрушевича досі потребує глибокого систематичного опрацювання. Інформаційні можливості джерел подібного роду значною мірою впливають на цілий спектр дослідницьких напрямів минувшини Галича. Публікація цього зображення загалом доповнює досі відому науковому загалу сформовану візуальну картину Галича станом на

середину XIX ст. Також текстова частина документа відкриває для читачів зразок спроби літературного осмислення значущості міста над Дністром для тогочасних мешканців Галичини.

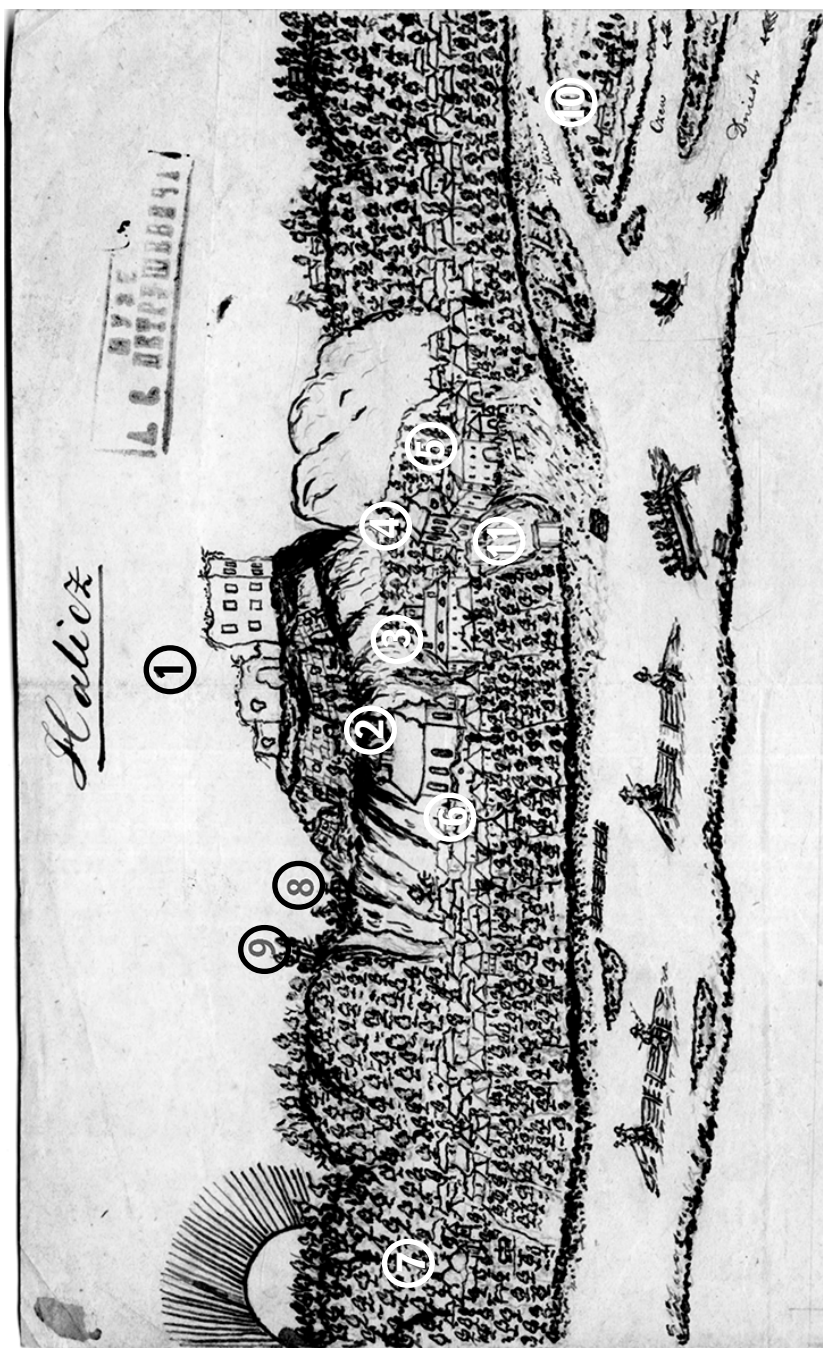
Andrii Stasiuk (Halych – Ivano-Frankivsk, Ukraine)
Panorama of Halych from the collection of father Anthony Petrushevych (1821–1913)

The exploration is devoted to the elaboration and publication of the hitherto little-known city panorama of Halych of the first half of the 19th century, which originates from the collection of the funds of A. Petrushevych. The schematic sketch significantly complements the still known views of the city. At the same time, the textual part of the document opens good prospects for the study of the literary understanding of the history of Halych by the citizens of the region at that time.

Key words. *Halych, A. Petrushevych, panorama, city buildings.*

Іл. 1. Панорама Галича з колекції о. А. Петрушевича, сер. XIX ст. ЛННБУ ім. В. Стефаника, Відділ рукописів. Ф. АСП 77. Оп. 1., Спр. 903 /п. 91-2. Арк. 175

Іл. 2. Панорама Галича з нумерованою ідентифікацією забудови та пам'ятних місць